

Vatnahverfi

En Indlandsbebyggelse i Nordboernes Østerbygd

Af C. L. Vebæk

Vatnahverfi – d. v. s. en Gruppe af Søer, med Bygder imellem – er et norønt Navn, der allerede findes i det islandske Kildeskrift *Landnamabok*, hvor der findes en Fortegnelse over nogle af de Landnamsmænd – sikkert de ypperste – der fulgte Erik den Røde paa den vovelige Færd til Grønland i 985, og over Navnene paa de Fjorde og andre Lokalteter, hvor de slog sig ned. Her nævnes, ganske kort, at Hafgrim tog Hafgrimsfjörðr og Vatnahverfi. Det er (saa vidt det er bekendt for den, der skriver disse Linier) den eneste Gang, Navnet Vatnahverfi direkte nævnes i Kilderne; men som allerede paavist af Finnur Jonsson i 1898 (i hans epokegørende Arbejde: »Grønlands gamle Topografi efter Kilderne«, MoGr Bd. XX) ved vi nøje, hvilken Egn man gav dette saa betegnende Navn.

Vatnahverfi er det store Landomraade, der ligger mellem Igalikofjorden (Østerbygdens Einarsfjörðr) i NV og Agdluitsoqfjorden i SØ. Den inderste, bageste Del af Vatnahverfi støder direkte op til Indlandsisen. Det er et 550–600 km² stort Omraade, hvor der mellem snart lavere, let bølgende Landstrøg, snart højere og stejlere Fjelde findes en Række større og mindre Dal-

strøg, med talrige store og smaa Søer og Elve. Det er en efter grønlandske Forhold frodig Egn, rig paa Græsvækster og med yppigt Pilekrat, ligesom der paa lune Steder findes smukke Birkekrat, og her og der Rønnebærtræer.

Dette Landskab – Vatnahverfi – egnede sig fortrinligt til Bosætning for de Islændinge, der i Aarene kort før 1.000 tog Land i Grønland. Man begyndte meget troligt at bosætte sig langt inde i Fjordene, paa de allerbedst egnede Steder, saaledes Erik den Røde selv paa Brattahlid i den Fjord, der fik hans Navn, Eiriks fjörðr (vore Dages Tunugdliarfik). I Vatnahverfi har den første Bebyggelse nok fundet Sted i den lille Fjord, der et Stykke inde i Einarsfjörðr (nu Igalikofjorden) skyder sig ind i Sølandet, paa det smalle, lave Land mellem Fjorden og den bagved liggende store Sø, der her gennem en lakserig Elv udtømmer sit Vand i Havet. Dette sted hedder nu Eqaluit (efter Lakseelven), men det maa være her, Landnamsmanden Hafgrim tog Land.

Længere inde ad Igalikofjorden drejer en bred Fjordarm af mod Ø, og ogsaa her findes en Lakseelv, og Stedet er meget græsrigt og velegnet til Beboelse. Det er den Fjordarm, der helt sikkert er

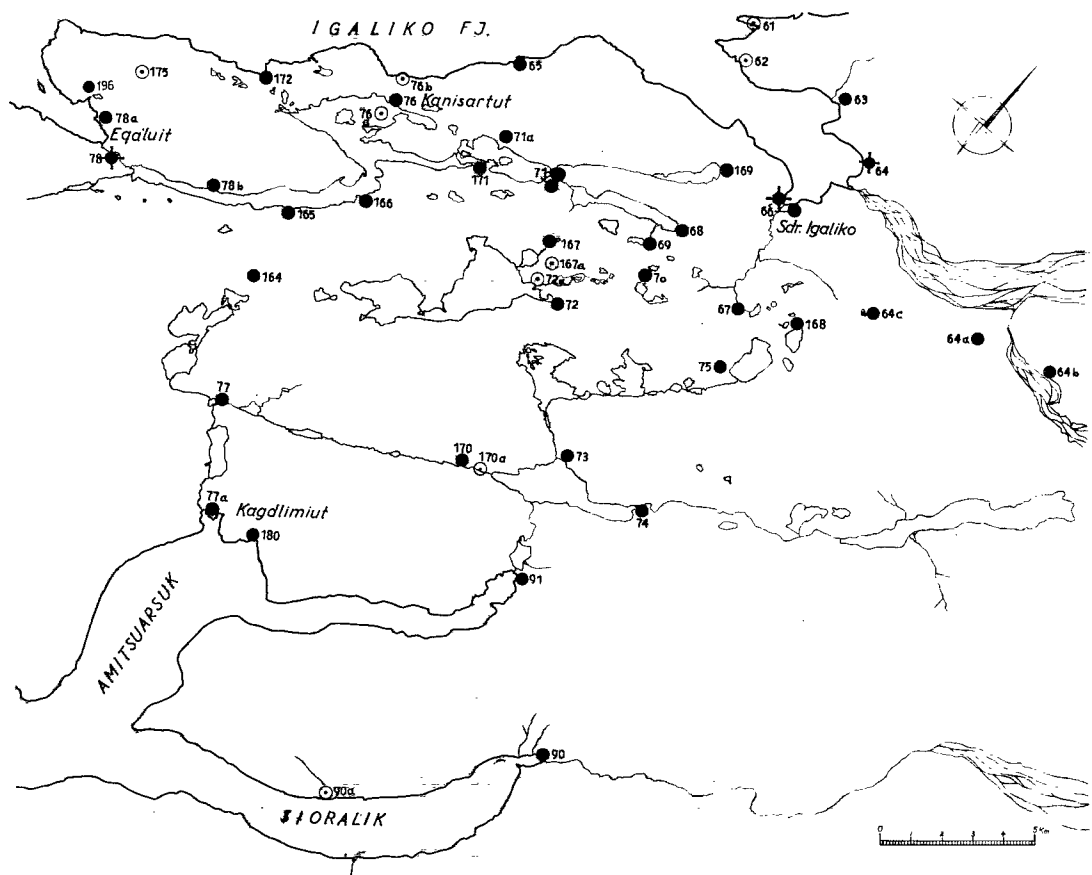

Fig. 1. Kort over Vatnahverfi med Nordbogaardene markeret.

identificeret med Nordboernes Austfjörðr (Østfjord). Paa Stedet findes Ruiner af flere Gaarde, og her staar ogsaa en ganske velbevaret Kirke, Undir Höfði. Ogsaa her har vi sikkert en meget tidlig Bebyggelse, selv om Stedet ikke direkte nævnes i Landnamabok.

Da man allerede i det 18. Aarh. begyndte at interessere sig for at finde og om muligt identificere de Steder i de grønlandske Nordbobygder, der var kendt fra Kilderne, kom ogsaa Vatnahverfi ind i Billedet. I 1770erne var den

meget fortjenstfulde Forskningsrejsende Aaron Arctander i Omraadet, men noget nærmere Kendskab til denne Del af Østerbygden fik man først ved Gustav Holms og Daniel Bruuns Rejser og Undersøgelser i 1880erne og Begyndelsen af 1890erne. Daniel Bruun foretog bl. a. en Rejse fra Sdr. Igaliko (dengang Qasiarssuq) i N til Agdluitsoqfjorden i S, og han optegnede her adskillige Nordbogaarde. De ældre Rejsende i disse Egne var dog stærkt hæmmet af et temmelig ringe Kortmateriale. Først efter den

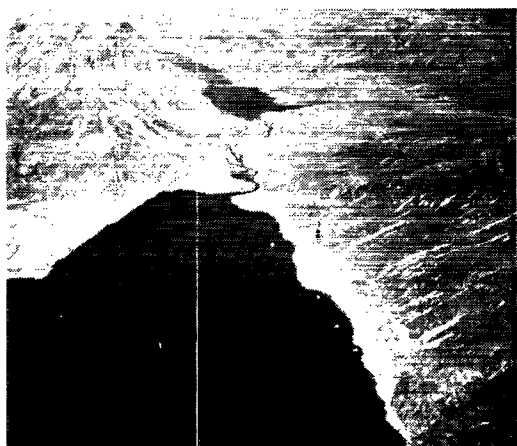

Fig. 2. Luftfotografi af den østligste Del af Vatnahverfi, med Indtegning af Nordbogaardene Nr. 64a, 64b og 64c. Gengivet med tilladelse fra Geodætisk Institut.

sidste Krig har det været muligt mere sikkert og systematisk at arbejde i Terrænet med fortrinlige, af Geodætisk Institut fremstillede Luftfotografier (der senere er afløst af egentlige Landkort). Takket være de nye Kort – og først og fremmest ud fra de lokale Faareholderes indgaaende Kendskab til denne Egn – har det været muligt at foretage en nogenlunde fuldstændig Kortlægning af denne Indlandsbygd – den største af sin Art i Nordbobygderne.

Forholdet er det, at der allerede i 1930'erne var begyndt et nyt Landnam i Vatnahverfi i Form af grønlandske Faareholderes Bosætning paa nogle af de bedst egnede Steder, ved det ovennævnte Eqaluit, ved Qanisartut længere mod Ø og ved Sdr. Igaliko, alle Steder, hvor der i Middelalderen har eksisteret Gaarde. Faktisk er Middelalderens gamle Bondebygd ligesom genopstaaet igen, i ny Form, og der sker en stadig Udbygning i Omraadet. I Modsætning til

Middelalderens Bønder er vore Dages Beboere i Vatnahverfi næsten udelukkende Faareholdere – men til Gengæld holdes der Tusinder af Faar. Endnu for nogle faa Aar siden var der enkelte Steder beskedne Kohold og Geder, men det er nu alt sammen forsvundet. Om Udbygningen af Faareholdet i Vatnahverfi kan det fortælles, at netop i de seneste Aar er der – bl. a. i Samarbejde med Folk fra Nationalmuseet – skabt en hel Landskabsplanlægning med Henblik paa Oprettelse af nye Faareholderbrug i Vatnahverfi, og samtidig Udbygning af et Vejnet.

Begyndelsen til de topografisk-arkæologiske Undersøgelser i Vatnahverfi skete faktisk i 1939, hvor Nationalmuseet (ved Holger Rasmussen og Forf.) udgravede de overordentlig velbevarede og spændende Gaarde længst mod NØ i Bygden, de saakaldte »Enochs Ruiner«, der var fundet allerede o. 1910 af Grønlænderen Enoch, og som paa Kortet er betegnet med 64 a og 64 c. Endnu østligere, paa den anden Side af en brusende Smeltevandseelv, og faktisk tæt op ad Indlandsisen, ligger Nordbogaarden 64 b, ogsaa fundet af Enoch. Denne Gaard havde været paa Udgravningsprogrammet i 1939, men det viste sig umuligt at forcere Elven, og først i 1948 lykkedes det Forf. sammen med en af de unge Faareholdere at besøge Stedet ved at klatre op paa Indlandsisen, hen over Isporten, hvor Smeltevandselven løb ud, og derefter at klatre ned fra Indlandsisen til »Bagsiden« af Gaarden. Det var en vanskelig, men ogsaa spændende Tur, og vi fandt dér en næsten utroligt velbevaret Gaard, som det kunde være

fristende nærmere at undersøge. Men hvis man skal have det nødvendige Materiale frem til dette Sted, maa man benytte Helikopter.

Den første større topografiske Undersøgelse af det udstrakte, naturskønne Vatnahverfi begyndte i Sommeren 1948, da to af de lokale Faareholdere, Abel Kristiansen og Henning Lund sammen med Zoologen Chr. Vibe, Faareavlstationens daværende Leder, Louis Jensen og jeg selv paa Hesteryg rejste gennem Landet paa Kryds og tværs. Vi benyttede islandske Heste, der nu er almindelige i Faareholderdistrikterne. Efter denne uforglemmelige Rejse – kombineret med, hvad der senere er kommet til – har vi nu Kendskab til mindst et halvt Hundrede større og mindre Gaarde i Vatnahverfi, i videste Forstand, hvortil kommer talrige enkeltliggende Anlæg som f. Eks. Faarefolde, og Ruiner af Pakhuse. Det vil bemærkes, at alle Gaarde, Kirker og andre Forekomster er nummererede. Forholdet er det, at det kun er yderst faa Gaarde og Kirker, der er kendt ved Navn i de skriftlige Kilder. For at faa lidt Hold paa Materialet begyndte man allerede i forrige Aarhundrede at nummerere Ruinerne, med særskilt Nummerering for Østerbygden og én for Vesterbygden, og endelig én for den lille »Mellemygd« – der faktisk utvivlsomt er en n. v. Udløber af Østerbygden.

Ved tre af Gaardene i Vatnahverfi er der fundet Kirker. Den eneste af disse Kirker, der blot er nogenlunde bevaret, er den, der ligger i Østfjorden, ved Nr. 66; det er Undir Höfði Kirke. Det er en rektangulær Bygning, ca. 17×7 mtr.,

Fig. 3. Fra Recognosceringsrejsen i Vatnahverfi, 1948.

maalt udvendigt. Kirkens Mure i Nord- og Sydsiden samt Østgavlen har været af Sten, der endnu staar til ca. 2 mtrs. Højde. Vestgavlen har været af træ. Den omgærdede Kirkegaard omkring Kirken har været firsidig og maaler ca. 34×25 mtr. Undir Höfði Kirke – der blev undersøgt 1935 af Aa. Roussell – har været kendt allerede i første Halvdel af forrige Aarhundrede. De to andre Kirker blev først fundet i 1951 og 1962. Den ene af disse Kirker ligger ved Eqaluit, ved Gaard Nr. 78; den anden Kirke ligger lige overfor Undir Höfði, ved Gaard Nr. 64; Stedet hedder nu Inoqtuseq. Begge Kirker er ganske smaa Bygninger – nærmest Kapeller; den ved Eqaluit er ca. 5,5×3,5 mtr., den ved Inoqtuseq maaler ca. 6×4,5 mtr. Ved begge

kirker findes ganske smaa Kirkegaarde, omgivet af et lavt, mer eller mindre cirkulært Dige, Diamtr. 15–17 mtr., ved Inoqutseq dog lidt større.

Fundet af kirken ved Equaluit – sikkert ved Landnamsmanden Hafgrims Gaard – var en virkelig Overraskelse, der fik Betydning for hele Udredningen af Kirketopografien i Østerbygden. For første Gang stod vi her i Østerbygden med en Kirke, der med absolut Sikkerhed ikke kunde være identisk med nogen af de fra de skriftlige Kilder kendte Kirker. Det var ud fra Kildematerialet almindeligt antaget – saaledes ogsaa af Finnur Jonsson – at det samlede Antal af Sognekirker i Østerbygden var 12, og man havde i det skriftlige kildemateriale Navne paa disse Kirker og for nogle Angivelse af det topografiske Sted. Efterhaanden havde man fundet og identificeret en Del af disse Kirker, men endnu saa sent som i 1930'erne mente man, at hver nyfunden Kirke nødvendigvis maatte være identisk med en af de fra Kilderne kendte, og da Poul Nørlund i 1932 ved Qordlortoq i Eriksfjorden, nord for Brattahlid, inden for kort geografisk Afstand, fandt to smaa Kirker af den oven for beskrevne Type, ja da mente Nørlund – ud fra et nøje Studium af Kilderne, sammenholdt med, hvad der indtil da var fundet – at man her stod overfor Undir Solarfjöllum Kirke (saaledes at forstaa, at Kirken paa et vist Tidspunkt var flyttet fra een Gaard til en anden). Fundet af den lille Kirke ved Equaluit aabnede pludselig nye Muligheder: nemlig at der i de grønlandske Nordbobygder findes Kirker, der ikke er opførte i de bevarede Kirke-

lister, og hvis Navne heller ikke paa anden Maade er os bekendt. Til disse Kirker maa – foruden Kirken ved Equaluit – henregnes de to kirker ved Qordlortoq samt kirken ved Inoqutseq, nr. 64, som vi fandt i 1962. Alle disse fire Kirker har det tilfælles, at de er ganske smaa, og at de er omgivet af en Kirkegaard med et cirkulært eller ovalt formet Dige, og at man ikke kender Navnene paa dem. Een Kirke af denne Type – men endnu mindre – er Tjodhilde Kirken paa Brattahlid (udgravet 1961–65 af J. Meldgaard, K. Krogh og J. Balslev Jørgensen). Efter sin Størrelse og hele Karakter kommer hertil endnu een Kirke, i Unartoqfjorden. Det drejer sig om en Kirke, vi fandt i 1946, og som jeg har ment at turde identificere med Vagar Kirke. Dette er blevet bestridt af andre, saaledes Kn. Krogh,¹ og jeg maa tilstaa, jeg selv heller ikke længere er saa sikker i min Sag. Som paaapeget af Knud Krogh er alle disse smaa, navnløse Kirker sikkert Gaardkirker, og det er utvivlsomt de ældste Kirker (og Kirkegaarde) i Nordbobygderne. – Det kan lige nævnes, at Undir Solarfjöllum Kirke – som Poul Nørlund mente at have fundet ved Qordlortoq – nu med Sikkerhed er fundet ved Sidtlisit i Eriksfjorden netop paa det Sted, hvor den placeres efter Ivar Barðarsons Grønlandsbeskrivelse fra 14. Aarh. Man har længe søgt efter en Kirke paa dette Sted, og den er nu fundet, i 1950 (om den spændende Kirketopografi i Østerbygden kan jeg iøvrigt henviser til min Artikel i dette Tidsskrift, Juni 1966, samt ovenanf. Arbejde af Kn. Krogh. I Tidsskriftet »Grønland« har jeg forøvrigt i Aargang 1953, Hefte 6, skre-

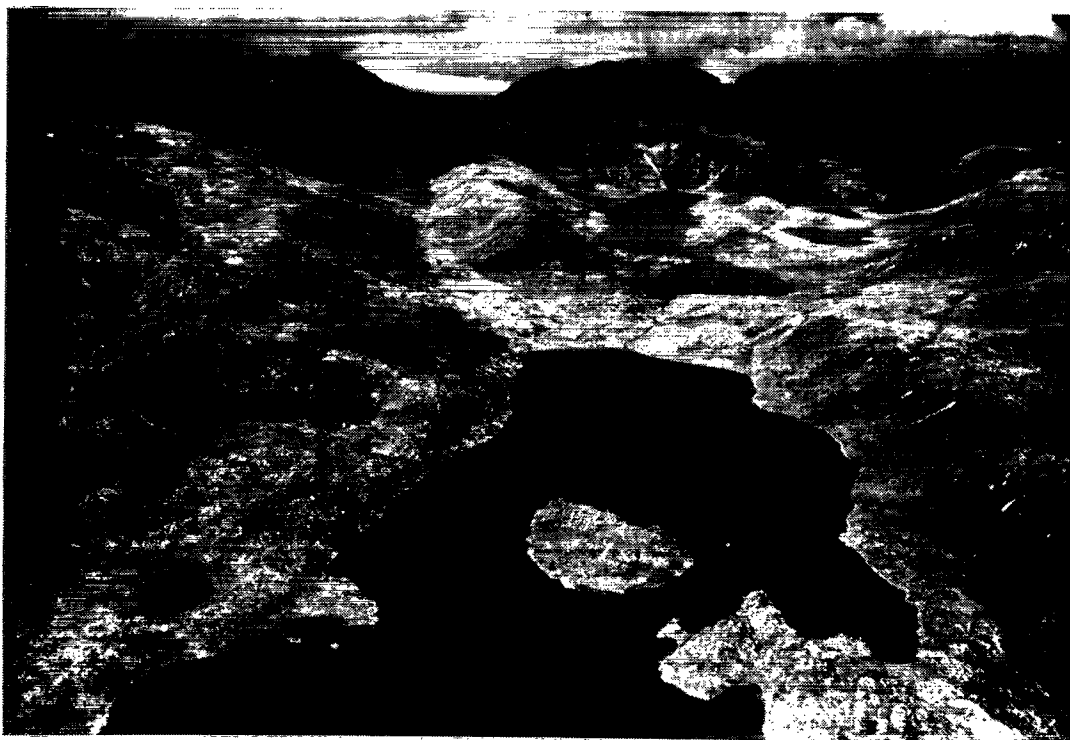

Fig. 4. Luftfotografi af den centrale og østlige Del af Vatnahverfi. Paa Landtangen mellem de to store Søer ligger de to Nordbogaarde Nr. 71. Russip Kuva. Gengivet med tilladelse fra Geodætisk Institut.

vet en Artikel om VATNAHVERFI, og om det samme Emne har Forf. skrevet i »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark«, 1952).

Som sagt er der i Vatnahverfi, taget i videste geografiske Forstand, ca. et halvt Hundrede Gaarde. Der er baade store Gaarde – som f. Eks. den nedenfor omtalte Nr. 167 – og der er smaa, ofte meget isolerede Gaarde. Disse Gaarde repræsenterer forskellige Typer, fra de ældre, hvor Boligen er en Bygning med een Række Rum, undertiden to, medens de yngre ofte har to-tre Rum bag hinanden, og der kan undertiden være tilbygget en Kostald. Foreløbig kan i Vatnahverfi kun en enkelt Gaard, Nr.

64 a, betragtes som en »Centralgaard« af den Type, der findes i Vesterbygden, særlig i Austmannadalen.²

De Gaarde i Vatnahverfi, hvor der har fundet egentlige arkæologiske Undersøgelser Sted (bortset fra en Række mindre Gravninger, særlig ved Nr. 66) er hidtil kun faa. I Kampagnen Sommeren 1939 blev – som nævnt – Gaardene 64 a og 64 c i den n.ø. Del af Bygden udgravet, med et ganske tilfredsstillende Resultat, i Form af gode Husplaner, Fund af mange interessante Genstande, og en hel Del Dyreknoget i Gaardenes Køkkenmøddinger. – Samme Aar blev der ogsaa gravet ved Eqaluit, ikke ved den formodede Landnamsgaard – Haf-

grims Gaard – men en formentlig yngre, 78 a, nærmere ved Fjordens Bund. De arkæologiske Resultater af Gravningen ved Eqaaluit blev imidlertid ringe. Ruinerne var simpelthen – som det ofte er Tilfældet – saa sammenfaldne, at der ikke kunde udredes nogen klar Plan.

Men paa Hesterecognosceringsrejsen i 1948 fandt vi frem til 3–4 Gaarde, der umiddelbart tegnede lovende, og hvor Husene ikke var saa sammenfaldne. Det drejer sig særligt om to Gaarde, begge registreret som Nr. 71, der ligger langt inde i Vatnahverfi, tæt ved hinanden, paa hver sin Side af en lakserig Elv, der afvander den bagved liggende Sø. Stedet er en frodig og lun Dal, ideel til Nordbobebyggelse. Og her ligger – som sagt – ogsaa to ret store og meget velbevarede Gaarde. Stedet kalder Grønlænderne Russip Kuva; dette mærkelige Navn har sin Forklaring: i Sommeren 1937 – da Vatnahverfi stadig var et næsten ukendt Land – havde en russisk Botaniker, der arbejdede i Omraadet, sin Lejr her for en Tid. Da Faareholderne paa Egnen ikke kendte noget oprindeligt Navn til Stedet, kaldte de det Russip Kuva: Russerens Elv.

Udgravningerne ved Russip Kuva krævede lange og vanskelige Transporter af Mennesker og Materiel. Hvor vi normalt vilde have brugt islandske Heste, valgte vi at komme frem ved Sejlads paa Søerne. Fra Eqaaluit i V. slæbte vi et Par Træjoller, en Paahængsmotor og efterhaanden alt Grejet over Land frem til den vestlige Ende af den første store Sø, og herfra kunde vi faktisk med kun en enkelt Omladning ved en Tange mellem to af Søerne naa helt ind til

Gaardene ved Russip Kuva. Det var jo begrænset, hvor meget man kunde have i Baadene, saa der blev tale om talrige Baadrejser Sommeren igennem.

Hele Sommeren 1949 gravede vi ved Russip Kuva. Vi naaede ogsaa at faa taget fat paa den noget fjernere, adskiligt højere beliggende Gaard, Nr. 167, der saa godt som aldrig blev kaldt andet end »Abelsgaarden« efter navnet paa den Faareholder, der først paaviste den.

Om Undersøgelserne ved Russip Kuva skal her kun kort fortælles, at den største af Gaardene – den nord for Elven – bestaar af ialt 13 Bygninger, spredte i Terrænet. Det største Hus var Boligen, op til hvilken var bygget en Kostald. Boligen havde en Længde af ca. 26 mtr., og en Bredde af fra ca. 6 mtr. til 11 mtr. Bygningen var – som sædvanligt ved Boliger i Nordbobygderne – opført af Sten og Græstørv. Boligen har indeholdt 6–7 Rum i 1–2 Rækker (bag hinanden). Et af Rummene kunde med Sikkerhed bestemmes som Stuen, Hallen, et

Fig. 5. Boligen paa den nordlige af Gaardene ved Nr. 71 efter Udgravningen.

Fig. 6. Rummet med de tre store Trækar, i Boligen til den nordlige af Gaardene ved Nr. 71. I Midten Resterne af det Trækar, hvori der fandtes 110 Mus.

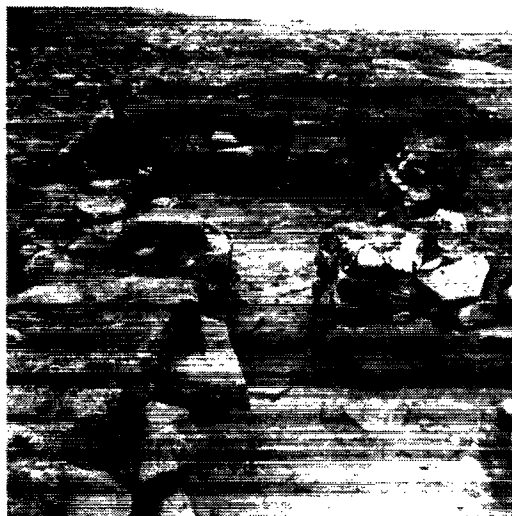
andet som Køkkenet (Ildhuset), og et 3de har været Fadebur. I dette sidste Rum fandt vi Spor af tre nedgravede meget store Trækar (Tønder), formentlig brugt til Opbevaring af Mælk. I den ene af disse Tønder fandt vi en mængde ganske smaa Dyreknogler, der ved nærmere Undersøgelse har vist sig at omfatte ikke mindre end 110 Husmus – unægtelig et forbløffende Tal, naar man tænker paa, at paa det Tidspunkt var der overhovedet ikke fundet Knogler af Mus i Nordbobygderne. Musene har ikke haft svært ved at komme op i Tønden, da Siderne skraanede fra neden af og opefter. Tønden har sikkert indeholdt Mælk – formodentlig Skyr, og med det har Musene kunnet delikatere sig, men de har ikke kunnet komme tilbage.

Nogle betragter denne Tønde som en regulær Musefælde, og det kan nok ikke helt afvises.

Medens vi er ved Knogler af Dyr, kan jeg oplyse, at hele Faunamaterialet fra Udgravningerne af Indlandsgaardene nøje er blevet undersøgt af den amerikanske Zoolog Thomas H. Mc Govern, der har udarbejdet en foreløbig utrykt Rapport. Det fremgaar heraf, at Nordboerne i Vatnahverfi ikke blot holdt Husdyr: Heste, Køer, Svin, Faar og Geder samt Hunde, men ogsaa har gaaet paa Jagt og Fangst, idet der i Møddingslagene ogsaa findes Knogler af Hvaler, Hvalrosser, Sæler, Isbjørne, Rensdyr, Harer, mange Slags Fugle og mange Arter Fisk.

Den paa Sydsiden af Elven ved Rus-sip Kuva beliggende Gaard er noget mindre og antagelig ogsaa noget yngre. Denne Gaard bestaar af 7 Huse, hvoriblandt Bolig og Kostald. Boligen – der er ret velbevaret – har 9 Rum i indtil 3

Fig. 7. En Del af Boligen paa den sydlige af Gaardene ved Nr. 71, efter Udgravningen.

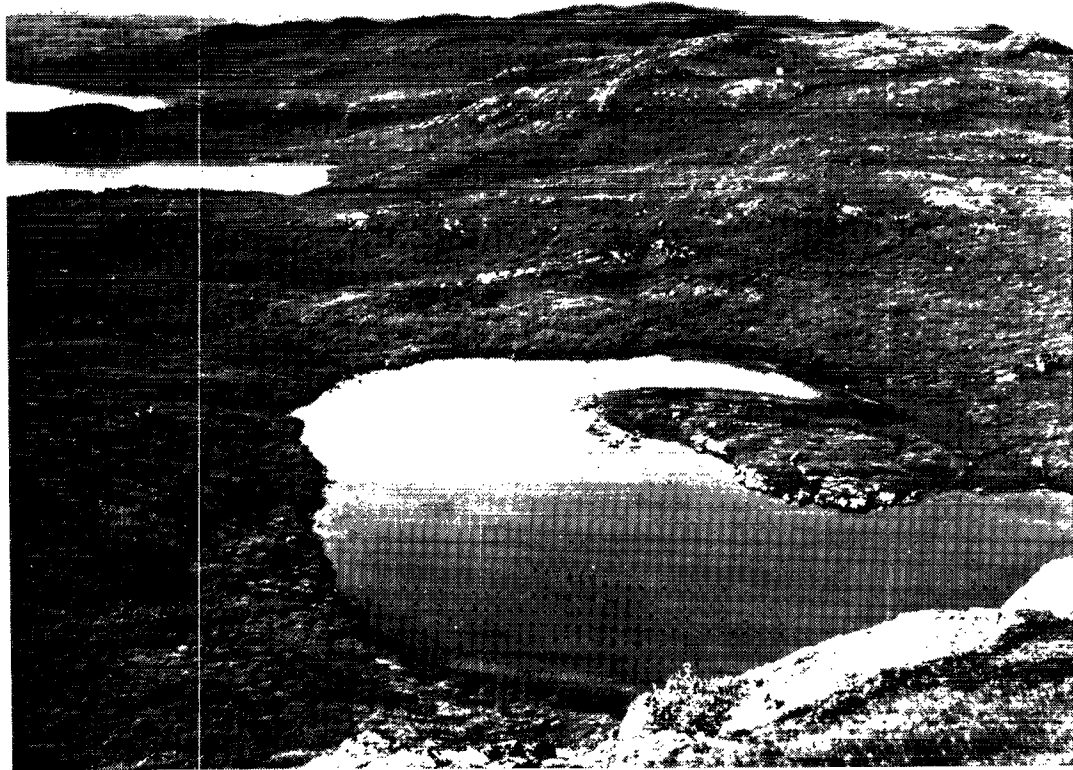

Fig. 8. Udsigt over den store Gaard Nr. 167 i det Indre af Vatnahverfi.

Rækker bag hinanden. Det mest interessante Rum i Boligen er en ganske lille Badstue, med en helt sammenfalden, men karakteristisk Badstueovn.

Paa begge Gaardene ved Russip Kuva blev der fundet en mængde Genstande af forskellig Art. Som sædvanligt paa Nordbogaarde var der mange Sager af Klebersten (Vegsten), særligt Brudstykker af Gryder og Kar, men ogsaa Tenvægte. Af Metal var der en sjælden Jernøkse, og af Ben og Hvalrostand var der Kamme, Vævebrikker, Naale og Spillebrikker (Skakbrikker). Et Haandtag til en Spade af Hvalben har Runeindskrif-

ten »Gunnar«, og Kvindenavnet »Magna« findes indridset paa en lille Plade af Vegsten.

Noget af Eftersommeren 1949 og hele Sommeren 1950 gik med Udgravning af den meget store Gaard Nr. 167, længere inde i Vatnahverfi, og ret højt beliggende. I en af de skriftlige Kilder – Ivar Barðarsons Grønlandsbeskrivelse fra 14. Aarh. (der navnlig er af stor Betydning for Udredning af Kirketopografien i Østerbygden) – nævnes en stor Gaard, med Navnet Foss, og som tilhører Kongen. Denne Gaard har man hidtil forgæves søgt at finde – den kan

Fig. 9. Fragmenter af to Krucifixer af Vægsten, fundet paa Gaarden Nr. 167.

næppe være identisk med nogle af tilsyneladende forholdsvis smaa Gaarde, der ligger ved den store Sø i den sydlige Del af Vatnahverfi, og nær det store Vandfald – Fossen – som maa have givet Gaarden sit Navn. Selv om der er nogen Afstand fra Gaarden Nr. 167 til Vandfaldet, saa er det maaske alligevel muligt, at vi her har Gaarden Foss.

Gaarden Nr. 167 omfatter 15 Bygninger, hvoraf en er Bolig, og en anden et stort Komplex af Boligrum + Staldrum, med ikke mindre end 15 Rum, hvoraf

eet er overdækket med en meget stor flad Sten. Bygningerne paa Stedet er gennemgaaende ret velbevarede, saaledes Boligen, med Køkkenet, hvor der i Væggen er indbygget to store, omhyggeligt opførte Ildsteder. Blandt Udhusene findes et af de allerbedst bevarede Huse i Nordbobygderne overhovedet. Denne Bygning – der sikkert har været et Skemma (Forraadshus) – maaler ca. 8×4 mtr., og Murene – der er opført i »Tørstensteknik« – staar endnu til 1,5–2,0 mtr.s Højde.

Blandt de mange betydningsfulde Fund, der gennem Aarene er gjort i Vatnahverfi, skal sluttelig nævnes eet, der kom for Dagen i Sommeren 1949 i den lige beskrevne store Gaard Nr. 167. Liggende i Gangen inde i det store Bolig-Staldkompleks med de 15 Rum fandtes Dele af Kraniet og nogle andre Knogler, der efter en antropologisk Undersøgelse synes at vise, at vi her staar over for de jordiske Rester af en Nordbo – maaske den sidste Mand paa Gaarden, ja i hele Bygden, siden ingen har begravet ham.

Der venter Arkæologer, Antropologer, Zoologer og andre Forskere, der i kommende Aar vil give sig i Kast med Vatnahverfi, nogle spændende Opgaver. Det er langt fra sikkert, at den sidste Gaard – for ikke at tale om den sidste Kirke – er fundet, og en virkelig indgaaende Undersøgelse af en Nordbogaard i Vatnahverfi, med Medvirken af Videnskabsmænd fra mange Fag, og med nye, mere avancerede Metoder, er en af Fremtidens Opgaver i denne norrøne Middelalderbygd i Grønland.

Fig. 10. Velbevaret Udbus (Skemma) ved Gaarden Nr. 167.

Noter

- 1 Krogh, 1976.
- 2 Roussell, 1941.

Litteratur

- Krogh, Knud J.: Om Grønlands middelalderlige kirkebygninger. Minjar og Menntir. Reykjavik 1976.
- Roussell, Aage: Farms and Churches in the Mediaeval Norse Settlements of Greenland. København 1941.
- Vebæk, C. L.: Vatnahverfi. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1952.
- Vebæk, C. L.: Vatnahverfi. Grønland, hf. 6. 1953.
- Vebæk, C. L.: Kirketopografien i Nordboernes Østerbygd. Grønland, Juni 1966.